

Senzorna integracija kao podloga za razvoj likovnosti kod djece rane dobi

Hodak, Gabriјela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:327424>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-25**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Gabrijela Hodak

SENZORNA INTEGRACIJA KAO PODLOGA ZA RAZVOJ LIKOVNOSTI KOD DJECE
RANE DOBI

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2023. godina

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Gabrijela Hodak

SENZORNA INTEGRACIJA KAO PODLOGA ZA RAZVOJ LIKOVNOSTI KOD DJECE
RANE DOBI
Diplomski rad

Mentor rada:

Prof.dr.art. Antonija Balić

Zagreb, rujan 2023. godina

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se temom „Senzorna integracija kao podloga za razvoj likovnosti kod djece rane dobi“. Na početku se obrazlaže što znači pojam senzorna integracija i zašto je bitna za razvoj djeteta.

U nastavku se navode senzorni sustavi koji su važni za normalno funkcioniranje senzorne integracije, spominje se što pojedini senzorni sustav podržava te se nabrajaju prijedlozi igara i aktivnosti za razvijanje pojedinog senzornog sustava.

U radu se ističe važnost odgajateljeve uloge i uloge prostora u kojem dijete boravi te navodi kako bez odgovarajućeg poticajnog i motivirajućeg prostorno-materijalnog konteksta i odgajatelja koji nije motiviran i predan svome radu ni dijete nije u mogućnosti ostvarivati svoj potencijal.

Likovnost i želja za istraživanjem također se ostvaruju kod djeteta tek kada su zadovoljene sve njegove potrebe te ostvareni preduvjeti ranije spomenuti.

Navedene istraživačke aktivnosti ukratko objašnjavaju dobit kod djeteta te mogućnosti korištenja ponuđenog materijala.

U praktičnom radu autorica navodi aktivnosti koje je provodila u radu s djecom, dobiti koje su njima ostvarivala, koje senzorne sustave i osjetila su tim putem otkrivala, kako su djeca reagirala na pojedine ponuđene materijale te na koji način su ih istraživala. Spominje boje, tj. materijale ponuđene u pojedinima te razlog zašto ih je nudila baš tako. Praktični dio obiluje i mnoštvom fotografija kako bi se što bolje dočarao i prikazao doživljaj djece u sudjelovanju u aktivnostima.

U zaključku se osvrće na važnost senzorne integracije, senzornih sustava, odgajatelja i prostorno-materijalnog konteksta te spominje zadovoljstvo postignućima, napretkom i razvojem djece.

Ključne riječi: senzorna integracija, senzorni sustavi, odgajatelj, prostorno-materijalni kontekst, istraživačke aktivnosti

SUMMARY

This research work deals with the topic “sensory integration as a basis for the development of art in children of early age” and it explains what sensory integration means and why it is important for the development of the child.

We have explained the sensory systems that are important for the normal functioning of sensory integration, mentioned what each sensory system supports and listed suggestions for games and activities for developing each sensory system.

Research work emphasizes the importance of the educator's role and the role of the area in which the child resides and mentions that without an appropriate stimulating and motivating spatial-material context and the educator who is not motivated and dedicated to his or her work, the child is not able to realize his or her potential.

The art and the desire to explore are also realized in a child only when all his needs have been met and the preconditions mentioned above have been met.

These research activities briefly explain the child's well - being and the use of this material.

In her practical work, the author lists the activities she carried out in working with children, the benefits they achieved with them, what sensory systems and senses they discovered in this way, how children reacted to some of the materials offered and how they researched them. It mentions the colours, i.e. the materials offered in each and the reason why it offered them exactly that way. The practical part also abounds in a multitude of photographs in order to visualize and illustrate the experience of children in participating in activities.

In conclusion, she commented on the importance of sensory integration, sensory systems, educators and spatial-material context and mentioned satisfaction with the achievements, progress and development of children.

Key words: sensory integration, sensory systems, educator, spatial-material context, research activities

SADRŽAJ:

UVOD	1
ŠTO JE SENZORNA INTEGRACIJA?	2
SENZORNI SUSTAVI	3
<i>AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA DODIRA</i>	4
<i>AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE VESTIBULARNOG OSJETILA</i>	4
<i>AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE PROPRIOCEPTIVNOG OSJETILA</i>	4
<i>AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA VIDA</i>	5
<i>AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA SLUHA</i>	5
<i>AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA MIRISA</i>	5
<i>AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA OKUSA</i>	5
ULOGA ODGAJATELJA I PROSTORNO-MATERIJALNOG KONTEKSTA U RADU S DJECOM	6
LIKOVNOST I DIJETE	9
VAŽNOST ISTRAŽIVAČKIH AKTIVNOSTI KOD DJECE	12
<i>ISTRAŽIVAČKE AKTIVNOSTI S DJECOM RANE DOBI</i>	13
PRAKTIČNI DIO	15
<i>ŽUTA BOJA</i>	15
<i>NARANČASTA BOJA</i>	19
<i>CRVENA BOJA</i>	25
<i>CRNA I BIJELA BOJA</i>	31
<i>ZELENA BOJA</i>	35
<i>PLAVA BOJA</i>	39
<i>LJUBIČASTA BOJA</i>	41
ZAKLJUČAK	44
LITERATURA	45

UVOD

Već i prije rođenja, u majčinoj utrobi dijete se susreće s osjetilima. Javlja se osjetilo dodira, a kako bi se na vrijeme razvili i ostali osjetilni sustavi važno je da se trudnoća odvija uredno i bez komplikacija.

Rođenjem i daljnjim razvojem dijete polagano usvaja znanja, spoznaje i otkriva svijet oko sebe. Njegova znatiželja potiče ga da istražuje, isprobava, opipava, baca, stišće, gnječi, stavlja u usta, okreće, trese predmet koji ga zanima i koji je kod njega potaknuo fascinaciju.

Iako se često osjetilni sustavi nabrajaju odvojeno, u jednoj aktivnosti dijete ne razvija samo jedan zasebni sustav već više njih istovremeno. Svi sustavi međusobno su isprepleteni i zajedno omogućuju normalno funkcioniranje cjelokupne senzorne integracije.

Kako je dijete po prirodi urođeni istraživač i svakodnevno se trudi zadovoljiti tu potrebu, likovnost je također jedno od područja koje okupira njegovu pažnju te ga primjerenom ponudom od strane odrasle osobe ima priliku i razvijati i njegovati. Isprva ga privlači raznolikost boja, zatim otisak koji ostaje na papiru ili podlozi, zatim tekstura same boje, osjet pod prstima, njena razmazivost i sl.

Cilj je pružiti djetetu mogućnost obogaćivanja, razvijanja i osvještavanja svih senzornih osjetila, upoznavanje djece s bojama i materijalima u zadanoj boji te različitošću njihovih svojstava. Kroz takve aktivnosti pružati im osjećaj ugone, uživanja i opuštanja.

Bitno je djeci omogućiti da se svakodnevno i redovito ostvaruju i okušavaju u području likovnosti, kako im kasnije ne bi postala strana, te da u vrtiću, mjestu većine svoga življenja u ranoj dobi razvijaju i njeguju i raznovrsne likovne tehnike te se upoznaju sa što više likovnih materijala.

Odgajatelji i djetetu bliske osobe trebaju ostvarivati partnerski odnos s djetetom te se zajednički upustiti u istraživanje i stvaranje, te otkrivanje čarolija svijeta koji nas okružuje.

ŠTO JE SENZORNA INTEGRACIJA?

Od rođenja, dijete svijet upoznaje kroz osjetila. Po prirodi je vrlo znatiželjno, željno novih znanja i urođeni istraživač. Da bi zadovoljilo tu potrebu, važno mu je u najranijoj dobi pružiti i omogućiti što više situacija i aktivnosti u kojima će to moći i postići.

Prema Ayers, senzorna integracija je organizacija osjeta za upotrebu, a putem osjetila dobivamo informacije o fizičkom stanju našeg tijela i okoline koja nas okružuje.¹

„Senzorna integracija počinje u utrobi kada mozak fetusa osjeti pokrete majčina tijela.“²

U prvim godinama svog života, točnije do sedme godine dijete upoznaje svoje tijelo i svijet koji ga okružuje te uči kako se u njemu kretati što učinkovitije. Uči čemu služe različiti svakodnevni predmeti poput pribora za jelo, odjeće i obuće, igračaka, namještaja i sl. Svaki od tih predmeta imaju svoju funkciju, te djetetu pružaju određenu senzornu informaciju kojom ono razvija senzornu integraciju da bi dobivene informacije mogle djelovati i da bi ih učinkovito moglo koristiti.

Biel i Peske navode kako se senzorna integracija odnosi na način na koji koristimo informacije koje primamo osjetilima iz vlastitog tijela i okoline te da obično o osjetilima razmišljamo kao o zasebnim kanalima informacija, no oni zapravo rade zajedno kako bi nam dali pouzdanu sliku svijeta oko nas i naše uloge u njemu.³

Svako dijete razvija se individualno, a samim time i njegova funkcija senzorne integracije što znači da će pojedino dijete usvajati informacije brže ili sporije, no sva uglavnom slijede isti put ako nije prisutna i određena poteškoća u razvoju, tj. ako ne postoji prepreka urednom razvoju.

¹ Ayers, A. J. (2002). *Dijete i senzorna integracija*. Naklada Slap (str. 16)

² Ayers, A. J. (2002). *Dijete i senzorna integracija*. Naklada Slap (str. 18)

³ Biel, L., Peske, N. (2005). *Senzorna integracija iz dana u dan. Obiteljski priručnik za pomoć djeci s teškoćama senzorne integracije*. Ostvarenje (str. 28-29)

SENZORNI SUSTAVI

Kako bi dijete cjelovito ostvarivalo i razvijalo senzornu integraciju prisutni su i senzorni sustavi od kojih su najpoznatiji osjetilo vida, sluha, mirisa i okusa te osjetilo dodira, vestibularno i proprioceptivno osjetilo.

Iako su svi podjednako važni, naglasak se stavlja na osjetilo dodira kao prvo i najosnovnije osjetilo koje se razvija još u maternici i najveći je senzorni sustav tijela.⁴ Ono je također, uz vestibularno i proprioceptivno osjetilo, unutarnje osjetilo.

Vestibularno osjetilo daje nam uputu kako se tijelo nosi s pokretima i radi neprestano, te utječe na sve što radimo.⁵

Proprioceptivno osjetilo govori nam kako tijelo osjeća samo sebe, tj. gdje su nam dijelovi tijela, a da u njih ne moramo gledati.⁶

Osjetilo vida omogućuje nam da odredimo prizore te predvidimo što nam ide u susret i pripremimo se za odgovarajuću reakciju.⁷

Osjetilo sluha je sposobnost primanja zvukova, s tom vještinom smo rođeni i ne možemo naknadno naučiti kako se to radi ako ne čujemo.⁸

Osjetilom mirisa stvaramo i oživljavamo pamćenje i naše reakcije na poznate mirise, kao i na nepoznate, su trenutačne. Ugodni mirisi poput mirisa cvijeća, svijeća, parfema i sl. vraćaju nas u vrijeme kada smo ih prvi puta osjetili ili kada su ostavili poseban trag na nas dok nam neugodni mirisi poput trule hrane i curenja plina šalju upozorenje da moramo biti na oprezu ili da takvi mirisi nisu dobri za nas. Osjetilo okusa pomaže nam u preživljavanju i daje nam bitne informacije o gorkom, slanom, slatkom i drugim okusima.⁹

⁴ Biel, L., Peske, N. (2005). *Senzorna integracija iz dana u dan. Obiteljski priručnik za pomoć djeci s teškoćama senzorne integracije*. Ostvarenje (str. 43)

⁵ Biel, L., Peske, N. (2005). *Senzorna integracija iz dana u dan. Obiteljski priručnik za pomoć djeci s teškoćama senzorne integracije*. Ostvarenje (str. 51)

⁶ Biel, L., Peske, N. (2005). *Senzorna integracija iz dana u dan. Obiteljski priručnik za pomoć djeci s teškoćama senzorne integracije*. Ostvarenje (str. 48)

⁷ Stock Kranowitz, C. (2018). *Igre za senzornu integraciju*. Aktivnosti za djecu s poteškoćama u osjetilnoj obradi. Ostvarenje d.o.o. (str. 127)

⁸ Stock Kranowitz, C. (2018). *Igre za senzornu integraciju*. Aktivnosti za djecu s poteškoćama u osjetilnoj obradi. Ostvarenje d.o.o. (str. 151)

⁹ Stock Kranowitz, C. (2018). *Igre za senzornu integraciju*. Aktivnosti za djecu s poteškoćama u osjetilnoj obradi. Ostvarenje d.o.o. (str. 182-183)

Za bolje razumijevanje kako zadovoljiti razvoj pojedinih senzornih sustava navode se i aktivnosti koje je moguće svakodnevno provoditi s djecom u ulozi roditelja, skrbnika, odgajatelja ili djetetu bliske osobe.

AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA DODIRA

- igranje u pješčaniku
- igranje rižom, komadićima stiropora, kamenčićima, tjesteninom
- igranje vodom, prehrambenom bojom, sapunicom, pjenom za brijanje, ledom
- igranje plastelinom, slanim tijestom, glinom

AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE VESTIBULARNOG OSJETILA

- ljuljanje
- vrtnja
- trčanje u krug
- kotrljanje niz brežuljak prekriven travom ili snijegom
- sanjkanje

AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE PROPRIOCEPTIVNOG OSJETILA

- skakanje na mini trampolinu
- skakanje sa stabilnog stolca ili trosjeda na hrpu mekanih podloga ili jastuka
- odgurivanje po podu ili od zida
- skakanje na lopti s drškom
- povlačenje užeta
- plivanje
- vožnja biciklom

- rolanje
- skijanje
- dodavanje balonima napunjenima vodom

AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA VIDA

- korištenje prigušenih rasvjeta za smirivanje i opuštanje
- igranje igara koje potiču razvoj vizualnih vještina: igre džepnim svjetilkama, predvježbe pisanja poput labirinta, radni listići grafomotorike
- igranje raznobojnim predmetima kroz koje prolazi svjetlost

AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA SLUHA

- slušanje grmljavine ili vjetra
- slušanje snimke zvukova iz prirode ili glazbenih instrumenata
- slušanje glasanja različitih životinja

AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA MIRISA

- istraživanje mirisa za otkrivanje koje djetetu najbolje odgovara
- igranje igre mirisanja
- prepoznavanje mirisa- mirisni memory

AKTIVNOSTI ZA RAZVIJANJE OSJETILA OKUSA

- isprobavanje različitih okusa- limuna, mrkve, naranče, kupusa
- pomaganje pri kuhanju i posluživanju jela

ULOGA ODGAJATELJA I PROSTORNO-MATERIJALNOG KONTEKSTA U RADU S DJECOM

Kako bi se dijete osjećalo sigurno, spremno i motivirano za istraživanje i otkrivanje novih spoznaja potrebno je ostvariti i neke od preduvjeta za to. Od velike važnosti od djetetovog polaska u vrtić, posebno u jaslice potrebno je da osoba koja se susreće s tim djetetom, točnije odgajatelj, bude jednako motivirana za rad u tim osjetljivim godinama, da zna prepoznati njegove potrebe, „da usvaja i proširuje ono što djeca nagonski čine, proširuje njihove interese, ne ograničava i ne zabranjuje neprekidno, istovremeno postavljajući čvrste i primjerene granice ponašanja“.¹⁰

Nenadić imenuje odgajatelja kao „podržavajućeg sudionika“ što znači da on:

- podržava djecu u njihovom naporu ovladavanja pojedinim vještinama
- promatra što dijete pokušava i osigurava mu potrebnu podršku da uspije u tome
- dopušta djeci da rade ono što su sposobna uraditi i pomaže im u zadacima koji ih frustriraju.¹¹

Odgajatelj u jaslicama trebala bi biti osoba kojoj na prvom mjestu nije „poučavanje“ djece nego sudjelovanje u njihovoj radosti otkrivanja. Također, najdragocjenije u svim aktivnostima za odgajatelja trebalo bi biti promatranje i uočavanje koliko zapravo djeca uživaju u svim ponuđenim materijalima, koliko s nestrpljenjem očekuju da se isti postavi i omogući im istraživanje te istinska radost i veselje što ih se neometano pušta da uživaju. Odgajatelj koji je brižna, topla, osjećajna, empatična, vesela i vedra osoba pravi je oslonac djetetu koji po prvi puta stupa u kolektiv, ali i ne manje važno, roditelju kojem također olakšava odvajanje od najdragocjenijeg mu bića i ulijeva povjerenje i sigurnost da će dijete biti zadovoljno i sretno tijekom njegova izbivanja.

Često se spominje da je prostor u kojem dijete većinu svoga dana provodi, „treći odgajatelj“, no da bi to uistinu tako i bilo, prostorno materijalni kontekst treba odgovarati i ispunjavati potrebe djeteta.

Mnogi stručnjaci poput Slunjski, naglašavaju važnost prostornog i materijalnog okruženja u odgojno-obrazovnoj ustanovi te također smatraju kako prostor u kojem djeca i odrasli borave treba poticati na aktivno učenje činjenjem. Navodi da se bogato i poticajno

¹⁰ Nenadić, S. (2002). *Odgoj u jaslicama*. Imotski. Naklada Potjeh. (str. 24)

¹¹ Nenadić, S. (2002). *Odgoj u jaslicama*. Imotski. Naklada Potjeh. (str. 25)

vrtićko okruženje ostvaruje percipiramo li djecu kao inteligentne, kompetentne i razborite osobe koje su sposobne samoorganizirati vlastite aktivnosti i ulaziti u svrhovite interakcije s drugom djecom i odraslima.¹²

U Nacionalnom kurikulumu ističe se kako je „kvalitetno prostorno-materijalno okruženje vrtića esencijalni izvor učenja djece s obzirom na to da ona uče aktivno te surađujući s drugom djecom i odraslima“.¹³

U istraživanju koje sam provodila u svrhu pisanja ovog diplomskog rada osvrnula sam se također i na važnost uređenja i pripreme prostorno-materijalnog konteksta. Kako sam i sama imala priliku po prvi puta raditi u jasličkoj skupini, uz stručnu literaturu, suradnju sa stručnim timom i kolegicama te uz dugogodišnju praksu posebnu važnost pridala sam i uređenju svoje matične sobe dnevnog boravka.

Svi poticaji i centri aktivnosti dobro su promišljeni i izrađeni kako bi kod djece pobuđivali želju za istraživanjem te samoinicirano i samostalno sudjelovanje.

U većini sobe postavljene su interaktivne ploče koje djecu „pozivaju“ na istraživanje, manipuliranje, razvijanje fine motorike, uočavanje boja, spoznaje kako se određeni predmet koristi i sl. (fotografije 1-5).

Fotografija 1

Fotografija 2

Fotografija 3

Fotografija 4

Fotografija 5

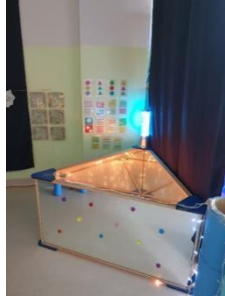
¹² Slunjski, E. (2008). *Dječji vrtić zajednica koja uči*. Mjesto dijaloga, suradnje i zajedničkog učenja. Zagreb: Spektar Media (str. 8)

¹³ Narodne novine (2015). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, br. 5 (str. 38)

Likovni atelje podijeljen je na nekoliko dijelova u kojima se djeca susreću s pojavom svjetlosti i sjene u kojem je postavljen i svjetlosni stol te trokut s ogledalima u kojeg djeca mogu ući te vlastitim tijelom istražiti i upoznati ponuđeni materijal (fotografije 6 i 7), dijelom za likovne aktivnosti (fotografije 8 i 9) te dijelom za rastresite materijale (fotografija 10).

Fotografija 6

Fotografija 7

Fotografija 8

Fotografija 9

Fotografija 10

„Djeci je potrebno pedagoški pripremljeno i oblikovano okruženje koje će biti ne samo primjereno nego tako uređeno da će maksimalno podržavati i razvijati nove interese, sklonosti i sposobnosti.“¹⁴

„Promišljenim, pedagoški pripremljenim i oblikovanim okruženjem u kojem djeca svakodnevno žive može se omogućiti odgajateljima dublje i kvalitetnije upoznavanje svakog djeteta ponaosob.“¹⁵

„Okruženje za učenje treba biti multisenzoričko, tj. djecu je potrebno poticati na istraživanje i angažiranje različitih senzoričnih modaliteta (istraživanje tekstura, mirisa, zvukova, tonova, melodija, pokreta i sl.).“¹⁶

¹⁴ Miljak, A. (2009). *Življenje djece u vrtiću*. Zagreb: SM naklada. (str. 95)

¹⁵ Miljak, A. (2009). *Življenje djece u vrtiću*. Zagreb: SM naklada. (str. 97)

¹⁶ Narodne novine (2015). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, br. 5 (str. 39)

LIKOVNOST I DIJETE

Kako bi ostvarilo svoj puni potencijal i zadovoljilo potrebu za istraživanjem, otkrivanjem novih stvari, pojmova, saznanja i spoznaja te se cjelovito razvijalo, dijete se prvenstveno mora osjećati sigurno i prihvaćeno u prostoru u kojem boravi. U tome mu uvelike može pomoći i olakšati prostorno-materijalno okruženje koje pruža osjećaj i toplinu obiteljskog doma. Što znači da se dijete, koje za tim ima potrebu, ako želi, može osamiti u dijelu s mekanim jastucima, dekimama, uz slikovnice, opuštajuću glazbu i sl.

Važnost razvijanja samopouzdanja, pozitivne slike o sebi i osjećaju da dijete nešto može napraviti samo, te samoinicijativno i samomotivirano istražiti, otkriti i saznati bitno je u bilo kojoj dobi djeteta¹⁷, no i posebno vrijedno u djece rane dobi koja itekako mogu puno toga napraviti sama iako se često krivo pretpostavlja da su premala, a u tome im pomaže kvalitetno pripremljen i od strane odgajatelja promišljen prostorno-materijalni kontekst koji svojom fleksibilnošću i sposobnošću prilagođavanja omogućuje djeci da se u njemu osjećaju ugodno i svakodnevno uče, istražuju, druže se i razvijaju u kompetentne, snažne i samouvjerene osobe.

Svakom djetetu pristupa se individualno te se poštuju njegove potrebe, želje i interes te se tako, ako se uoči da pojedina aktivnost djetetu u danom trenutku nije ugodna, omogućuje da kasnije istraži materijal onako ili onoliko koliko to samo želi. Ključnu ulogu u tome imaju odgajatelji koji razumiju dijete, prepoznaju njegove potrebe te ga slušaju i usmjeravaju ka ostvarivanju njegova punog potencijala.

Kao što i sami autori Starc, Čudina-Obradović, Pleša, Profaca i Letica navode „za razvoj likovne sposobnosti, kao i likovnog talenta, vrlo je važan utjecaj odgajatelja koji djetetu dopušta veliku slobodu, ne kritizira, ne poučava, ne sugerira i ne savjetuje.“¹⁸

Djeci se nude materijali s kojima će se u daljnjem životu svakodnevno susretati te im se pruža prilika da ga istraže brojnim osjetilima. Isprva ih na istraživanje potakne vizualni izgled materijala, a zatim želja za dodirrom, opipom, kušanjem, mirisanjem... tek kada dodirnu pojedini materijal izraz njihova lica pokazuje sviđa li im se ili ne.

¹⁷ Narodne novine (2015). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, br. 5 (str. 29)

¹⁸ Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. *Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Tehnička knjiga (str. 55)

Svojstva materijala često su hladna, mekana, mokra, ljigava, hrapava, glatka, vlažna, šušlava, proizvode zvuk... te tako omogućuju aktiviranje osjetila.

Više puta primjećujemo kako dani materijali kod djece imaju i terapijski učinak- opuštanje ih, pomažu prilikom procesa adaptacije, omogućuju dugotrajnije uživanje u aktivnost i razvoj samopouzdanja i pozitivne slike o sebi.

Dijete svoju likovnost istražuje svakodnevno i odmalena uz uvjet da mu je to na odgovarajući način i omogućeno. Na raspolaganju bi mu trebali biti dostupni raznovrsni materijali različitih tekstura, boja, oblika i površina kako bi daljnje aktivnosti i svoja vlastita otkrića i znanja mogli nadograđivati već postojećima.

Starc i autori također naglašavaju kako je „uloga odgajatelja pokazivanje zainteresiranosti i prihvatanja djetetovih objašnjenja. Najvažnije je postići ozračje topline, prihvatanja i hrabrenja.“¹⁹

Prema Belamarić, likovni jezik djece je urođena sposobnost izražavanja i nju djeca ne preuzimaju iz društvene okoline već se razvija iz prirodnih potencijala dječjeg bića, u vidu spontane interakcije unutrašnjeg svijeta djeteta i njegove vanjske okoline.²⁰

Balić spominje kako je nekoliko osnovnih aspekata rada kad je u pitanju likovnost u ranoj i predškolskoj dobi, a to su:

- uvažavanje i prihvatanje dječjeg autentičnog likovnog izraza u skladu s razvojnim karakteristikama dobi djeteta;
- omogućavanje pristupa raznolikim likovnim materijalima i tehnikama;
- osiguravanje vremena i prostora;
- omogućavanje djetetu da usvoji posebne likovne vještine te upoznavanje djeteta s likovnom umjetnošću.²¹

¹⁹ Starc, B., Čudina- Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. *Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Tehnička knjiga (str. 55)

²⁰ Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Zagreb: Školska knjiga (str. 13)

²¹ Balić, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 16-17(62-63), 2-8. (str. 7)

Vrlo vrijedne i korisne su i refleksije s djecom nakon aktivnosti u kojima imaju priliku izraziti svoja razmišljanja, stavove, misli i doživljaje, a samim time odgajatelji tako dobivaju uvid na koji način djeca promišljaju i dobivaju ideje za daljnji rad i produbljivanje aktivnosti.

Ako stvarno i istinski slušamo i obraćamo pažnju što nam dijete govori vrlo lako otkrivamo njegov pravi interes i razvijamo ga u pravom smjeru.

VAŽNOST ISTRAŽIVAČKIH AKTIVNOSTI KOD DJECE

Miljak navodi kako je već poznato da malena djeca uče s lakoćom, zadovoljstvom i brzinom koju više nikad u životu neće postići. Živeći uče i uče živeći te im je učenje prirodna potreba kao što im je potrebna hrana, voda i zrak.²²

U Nacionalnom kurikulumu spominje se da u vrtiću dijete stječe znanje aktivno, oslanjajući se na svoj urođeni istraživački i otkrivački potencijal te je u toj dobi posebno važno osigurati mu radost otkrivanja i učenja koje se najviše oslanja na igru i druge zanimljive aktivnosti.²³

Došen Dobud ističe da je već i sam doživljaj senzorno-motoričke ugone motiv daljnjih istraživačkih djelovanja i pothvata, a njihova postignuća su i motiv i uzrok sve kvalitetnijih novih djelovanja.²⁴

Kako bi upoznalo svijet, spoznalo kako određeni predmeti, materijali i stvari funkcioniraju, dijete mora istražiti prostor i okolinu koja ga okružuje. To čini tako da predmet koji uzme isprva pregledava, proučava, okreće na sve strane, isprobava mogućnosti korištenja, ako je sasvim malo, upoznaje predmet i preko „usta“ što je i normalna razvojna faza u toj dobi. Nije nam nepoznato da često, kada djetetu damo gotovu didaktičku igračku ili sličan predmet upakiran u običnu kartonsku kutiju, ta kutija izazove više fascinacije i zanimanja od same igračke. To se događa zbog veće slobode te raznovrsnosti njene nekonvencionalne upotrebe. Da bi zadovoljilo svoju urođenu potrebu za istraživanjem potrebno mu je nuditi i pružati prilike gdje ih može ostvariti, a to se ne događa samo u okruženju obiteljske atmosfere, već i u prirodi, svakodnevnim situacijama i u vrtiću.

U obiteljskom domu korisno je uključiti dijete u radnje koje može obavljati samostalno ili uz pomoć roditelja kao npr. u pripremi jela, sudjelovanju ili promatranju sastavljanja ili popravljavanja određenog jednostavnog namještaja ili pomagala i sl.

Priroda pruža neiscrpno iskustvo istraživanja i spoznavanja na koji način nešto funkcionira ili čemu služi, od kamenčića različitih veličina, oblika, tekstura do raznih biljaka,

²² Miljak, A. (2009). *Življenje djece u vrtiću*. Zagreb: SM naklada. (str. 11)

²³ Narodne novine (2015). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, br. 5 (str. 19)

²⁴ Došen Dobud, A. (2016). *Dijete – istraživač i stvaralac – Igra, istraživanje i stvaranje djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alinea (str. 59)

voća, povrća, plodova s isto tako raznolikim lišćem pa sve do zemlje, vode i životinja, malih, velikih, domaćih i divljih.

Vrtić bi trebao biti produžetak, tj. mjesto gdje dijete ima priliku i mogućnost nastaviti istraživati i zadovoljavati tu potrebu, pa mu odgajatelj koji ima senzibiliteta, sluha, motivacije i fleksibilnosti u redovnim i svakodnevnim aktivnostima to i omogućuje.

ISTRAŽIVAČKE AKTIVNOSTI S DJECOM RANE DOBI

Kao umirujući materijali za istraživanje spominju se glina, pijesak, voda i slikanje prstima. Tome se mogu dodati brašno, tijesto, kamenčići pa i razni otpadni materijali s kojima djeca mogu uglavnom nesmetano djelovati.²⁵

Brašno, meko i podatno, ugodno je za uranjanje ručica i djelovanje s njim. Može se prosipati kroz ruke osjećajući mekoću, usipavati u različite posude, cjediljke, lijevke, raznolike čašice. Tijesto i glina podatnije su za modeliranje i prikazivanje finijih, sitnih motoričkih radnji, potiču kreativnost i koordinaciju oko-ruka. I mlađa i starija djeca istražuju i oblikuju u skladu sa svojim stečenim iskustvima i mogućnostima. Prva su istraživanja opipom-stiskanje, gnječenje, trganje, razvlačenje, udaranje po masi šakom ili dlanom, a kod mlađe djece često se događa i prinošenje ustima, lizanje i opip usnama, pogotovo ako im je materijal ponuđen nov, nepoznat i atraktivan.

Pijesak je za djecu vrlo primamljiv materijal, no i koristan za opuštanje. U suhom svojstvu podatan je za presipavanje, usipavanje, prosijavanje i sl. Dodavanjem vode dobiva i mogućnost modeliranja, oblikovanja u razne oblike i nadogradnje jedne konstrukcije na drugu.

Voda je element s kojim se dijete susreće od samog početka i kao i pijesak pruža mu opuštajući i terapijski učinak. Samim uranjanjem ruku u posudu s vodom dijete se može zabaviti duže vrijeme naizmjenice izvlačeći ruke i stavljajući ih natrag u posudu, promatrati kapi vode koje mu se cijede niz ruku ili padaju s prstiju do dodavanja različitih posudica kojima može prelijevati vodu iz jedne u drugu te uočavati i konzervaciju količine, do dodavanja različitih predmeta koji plutaju ili tonu.

²⁵ Došen Dobud, A. (2016). *Dijete – istraživač i stvaralac* – Igra, istraživanje i stvaranje djece rane i predškolske dobi. Zagreb: Alinea (str. 60)

Boje i likovne aktivnosti prepoznate su također kao vrsta aktivnosti koje djecu opuštaju, umiruju i zaokupljaju njihovu pažnju. Isprva ih istražuju rukama, a kada zadovolje tu potrebu, postepeno im se uvode i kistovi različitih debljina i oblika, spužvice, četkice, kapaljke i sl. Za razvijanje i poticanje daljnjeg interesa djeci se kao inspiracija nude i umjetničke slike i reprezentacije poznatih umjetnika te ih se upoznaje s različitim likovnim tehnikama i likovnim materijalima.

„Jedan od središnjih temelja Reggio pristupa koja je vodio i nastavlja poticati rad talijanskih edukatora je ideja da je svako dijete kreativno dijete, puno potencijala, sa željom i pravom da iz života stvori značenje u kontekstu bogatih odnosa, na mnogo načina i koristeći mnoge jezike.”²⁶

²⁶ Gandini, L., Hill, L., Cadwell, L., Schwall, C. (2005). *In the Spirit of the Studio*. Learning from the Atelier of Reggio Emilia. New York and London: Teachers College Columbia University (str. 1)

PRAKTIČNI DIO

ŽUTA BOJA

Pedagošku godinu započinjemo s petero dolazeće djece što nam omogućuje kvalitetno praćenje svakog pojedinog djeteta te individualno posvećivanje svakome od njih. Jedan od ciljeva kojem sam se htjela posvetiti jest upoznavanje djece s bojama te tako započinjem sa žutom bojom. Tijekom procesa adaptacije djeci su svakodnevno na raspolaganju mnogobrojni materijali koji „zovu“ na istraživanje i proučavanje, manipuliranje i korištenje, a neki od njih su vodene gel kuglice, domaći plastelin, obojena riža, kukuruzna krupica, kukuruz kokičar, perje, folija i dr. Razlozi zbog kojih sam odabirala baš ove materijale su njihova raznovrsna svojstva te dobivanje raznolikih senzornih poticaja i bogaćenje senzornih osjetila i sustava. Pa tako gel kuglice pružaju hladan i mokar osjet pod prstima, skakutave su, glatke i pružaju razvoj fine motorike prstiju i šake te pincetnog hvata kad ih dijete pokušava uzeti prstima (fotografije 11-14). Domaći plastelin radila sam koristeći i eterična ulja koja kod djece imaju opuštajući efekt te djeluju umirujuće, a korištenje plastelina zbog njegove teksture djetetu omogućuje da ga trga na komadiće, valja prstima, gnječi, stišće, mijesi i sl. (fotografije 15 i 16). Kukuruz kokičar djeci je bio jako zanimljiv prvenstveno zbog zvuka koji se proizvodio kada su ga djeca ispuštala iz ruku, prebacivala iz posude u posudu ili jednostavno manipulirala njime, a koristio im je također ponovno i zbog pincetnog hvata, fine motorike i uočavanja teksture, tj. tvrdoće (fotografije 17 i 18). Perje je na dodir bilo vrlo mekano i nježno, toplo i škakljivo, no nije odgovaralo svoj djeci jednako. Folija u trokutu s ogledalima djeci je bila jako efektna i zanimljiva zbog svojih presijavajućih linija u blizini svjetlosti, šušlavog zvuka kojeg su često voljeli proizvoditi i rukama i nogama te cjelokupnim tijelom sjedeći i valjajući se po njoj (fotografije 19-21).

Fotografija 11

Fotografija 12

Fotografija 13

Fotografija 14

Fotografija 15

Fotografija 16

Fotografija 17

Fotografija 18

Fotografija 19

Fotografija 20

Fotografija 21

Iz dana u dan primjećujem kako se djeca sve više opuštaju, slobodnije istražuju i upoznaju prostor te uz sve te njima zanimljive i atraktivne predmete, materijale i poticaje lakše podnose odvajanje od roditelja. Brzo uočavam i što pojedinom djetetu najviše odgovara od ponuđenih aktivnosti, uz koje poticaje i igre se najbrže umiruje, a isto tako i što pojedinom djetetu od danih materijala ne odgovara i koga je potrebno malo više poticati i ohrabrivati da se prepusti aktivnosti. Od djece koja su među prvima u pripremljenim aktivnostima i s velikom znatiželjom i zanimanjem pristupaju pojedinoj je svakako djevojčica D.M.(1,5). Vrlo slobodno istražuje svaki ponuđeni materijal, proučava ga, razgledava, stišće rukama, miriše i sl. Također je i dijete koje naočigled uči po modelu, tj. sve ono što vidi ili joj se pokaže što bi trebalo raditi, odmah ponavlja i isprobava. Suprotno njoj, dječak M.D.(1,2) u početku je pokazivao veliki otpor prema tzv. „prljavim“ aktivnostima, najčešće prema temperi. Dolazio bi u blizinu i promatrao što ostala djeca rade, no na licu mu se očitavao izraz gađenja i imao je potrebu tresti svoje ručice kada bi vidio ruke druge djece prekrivene bojom bez obzira na to što su njegove bile čiste.

Uvidjevši kako većini djece u drugim aktivnostima, „aktiviranje“ bosih nogu odgovara, počela sam ih poticati da aktivnost doživljavaju i tako. Redovitim poticanjem postigla sam da djeca spontano i samoinicijativno izuvaju svoje papuče i čarape nakon sudjelovanja u, najčešće likovnim aktivnostima te žele iskusiti doživljaj boje i svojim nogama.

Nakon procesa adaptacije, djeca su smirenije i veselije ulazila u skupinu, atmosfera u SDB-a bila je opuštenija te sam procijenila kako je vrijeme da djecu po prvi puta susretnem s bojom. Papiru na podu i boji prva je prišla D.M., a nakon nje i djevojčica N.S.(1,6). D.M. je isprva vrlo oprezno prstima dodirivala boju i proučavala njenu teksturu, zatim je sve sigurnije uranjala ručice u nju, nanosila ju na ruke do lakta uz pomoć kista, no svako malo otresala ruke kao da želi maknuti boju, ali bez obzira na to i dalje ostaje u aktivnosti, uzima kist, uranja ga u boju i nanosi na papir (fotografije 22-25).

Fotografija 22

Fotografija 23

Fotografija 24

Fotografija 25

N.S. slobodno uranja ruke u boju te ju razmazuje po papiru, ne pokazuje da joj smeta osjet boje na rukama i dalje nastavlja. Zatim prelazi na drugi papir te ga također ispunjava bojom koristeći samo svoje ruke, a nakon toga uzima boju u ruke i razmazuje po licu. Po smiješku na licu može se primijetiti da joj to jako odgovara, no ipak ju potičem da boju nanosi na papir (fotografije 26-29).

Fotografija 26

Fotografija 27

Fotografija 28

Fotografija 29

U ovakvoj vrsti aktivnosti uočavam da svako dijete na sebi svojstven način pokazuje što mu se sviđa, kakva vrsta senzornog „unosa“ mu najviše odgovara i u čemu se opušta i uživa. Dječak M.S. u aktivnosti s temperom i rižom na stolu s ogledalima odmah slobodno uranja ruke u boju i razmazuje ju po stolu, no na licu mu se baš ne prikazuje izraz oduševljenja, kao da ne može odlučiti sviđa li mu se osjet pod prstima ili ne pa zastaje, trlja ruke pune boje i promatra trag boje na njima, zatim nastavlja s razmazivanjem boje, a ubrzo se pojavljuje i osmijeh na

licu te ispušta zvukove pune veselja te se primjećuje kako je sada, kada je malo bolje upoznao ponuđeni materijal opušteniji i sigurniji (fotografije 30 i 31). Dječak A.T.(1,4) u svom prvom susretu s bojom po izrazu lica ne odaje sviđa li mu se boja na prstima ili ne, te vrlo kratko boravi u aktivnosti i odlazi (fotografije 32 i 33).

Fotografija 30

Fotografija 31

Fotografija 32

Fotografija 33

Kako sam već i ranije spomenula da dječak M.D. nije baš oduševljen aktivnostima s temperom, pokušavam mu na različite načine približiti iskustvo sudjelovanja te ga vremenom uspijevam pridobiti, opustiti i zainteresirati za sudjelovanje što ću spominjati i u daljnjem istraživanju i ciklusima. Njegov prvi susret s bojom bila je aktivnost s bojom i prijanjajućom folijom preko nje. Djeca su imala priliku dodirivati boju prstima i razmazivati ju po stolu bez prljanja ruku, no budući da je prijanjajuća folija dosta tanka, na nekim dijelovima je pucala i boja je ipak izlazila na površinu. M.D. je vrlo nepovjerljivo prilazio stolu dotičući boju prstom i odlazio od njega, a na licu mu je cijelo vrijeme bio prisutan izraz gađenja. Nakon nekoliko pokušaja, stolu je prišao u pratnji odgajateljice grčevito je držeći za ruku dok je prstom druge ruke pritiskao boju. Na dijelu na kojem je boja izašla uronio je prst te je, vidjevši to imao potrebu odmah ga obrisati. Nakon toga odmaknuo se od stola i nije više htio sudjelovati u aktivnosti (fotografije 34 i 35).

Fotografija 34

Fotografija 35

Kako bi nam aktivnosti bile što povezanije, smislenije i svrhovitije kad god je moguće, kolegica i ja nadovezujemo se jedna na drugu. Što znači da sam ja u svom centru, likovnom ateljeu, nakon njenih aktivnosti s limunom, narančom i bananom u simboličkom centru djeci nudila mogućnost prenošenja doživljaja i izražavanja bojom. Kolegica im je prethodno nudila

voće na različite načine, u različitom svojstvu- zaleđene, iscijeđene, narezane i sl. te sam im ja nakon toga ponudila temperu zaleđenu u kalupe kako bi mogli uočavati kako se boja topljenjem lakše i jednostavnije razmazuje po papiru, a dok je zaleđena ne ostavlja tragove na prstima i rukama već je hladna i nerazmaziva. Tako sam im ponovno omogućila aktiviranje brojnih senzornih osjetila i sustava. Budući da je i meni ovo bio prvi put da sam ovako pripremala aktivnost, djeci sam ponudila još jako zaleđenu boju koju je bilo jako teško razmazivati i tek kad se malo rastopila bila im je zanimljivija i atraktivnija što mi je bio naputak da za sljedeće takve i slične aktivnosti ostavim boju i led da se malo otope (fotografije 36-41).

Fotografija 36

Fotografija 37

Fotografija 38

Fotografija 39

Fotografija 40

Fotografija 41

Promatrajući djecu kroz ovaj period i nudeći im raznovrsne aktivnosti, mogu reći da sam vrlo zadovoljna kako su djeca prihvatila prostor, nas kao svoje odgajateljice te naravno i sve što smo im nudile dalo nam je uvid kakva su djeca zapravo, što im odgovara, u čemu uživaju, što ih opušta i sl. Kako nam je u početku prvenstveno bilo važno da se s nama osjećaju sigurno i opušteno te da adaptacije prihvate što bezbolnije, drago mi je što smo u tome uspjele i što stvarno većina njih s veseljem svakodnevno ulazi u skupinu.

NARANČASTA BOJA

Završivši ciklus sa žutom bojom, idući ciklus započinjem s narančastom. Boje sam odlučila nuditi na ovaj način jer ih imam priliku uskladiti i s godišnjim dobima jer djeci uz temperu u likovnom centru nudim i raznovrsne materijale, voće, povrće koje se sezonski mogu pronaći i nabaviti kako bih bogatila njihova senzorna iskustva te im omogućiti da se s određenim voćem ili povrćem susretnu na način koji im u svakodnevnom životu vjerojatno ne bi bio pružen. Mogućnost da određen predmet, pojavu ili materijal dožive, osjete i istraže svim osjetilima neprocjenjivo je senzorno iskustvo za bilo koje dijete, a pogotovo za ono rane dobi koje tek otkriva svijet oko sebe te smatram da je „zadaca“ nas odraslih da im to i ostvarimo.

Nakon žute, prešla sam na narančastu boju, no prva aktivnost s kojom sam započela novi ciklus bio je odlazak u šetnju u blizini vrtića te skupljanje lišća u različitim nijansama jeseni na obližnjoj livadi. Djeca su bila oduševljena kada smo ih, iz kolica koja nam služe za šetnju, spustili u travu ispunjenu lišćem. Trčali su po njemu i slušali njegovu šuštanje, uzimali u ruke i mirisali ga, bacali u zrak, a neki su čak i sjedili u travi i proučavali pojedini list (fotografije 42-48).

Fotografija 42

Fotografija 43

Fotografija 44

Fotografija 45

Fotografija 46

Fotografija 47

Fotografija 48

U vrećice koje smo ponijeli, nakupili smo veću količinu lišća te ju ponijeli sa sobom u vrtić. Par dana nakon šetnje, to isto lišće djeci sam ponudila na podu likovnog centra. Oduševljenje je bilo jednako kao i prethodno u šetnji, a možda i veće jer su to lišće imali u SDB-a, prostoru na koji su navikli i gdje se osjećaju sigurno. Prilazili su hrpi, uzimali ga, bacali, proučavali, a kasnije sam ih poticala da pokušaju hodati bosu po njemu. Većina djece prihvatila je to s oduševljenjem i tada su se još više opustili i istraživali ga cijelim tijelom. Sjedili su u njemu, mirisali ga, prenosili na stol s ogledalima, razbacivali nožicama i bacali ga u zrak rukama (fotografije 49-55).

Fotografija 49

Fotografija 50

Fotografija 51

Fotografija 52

Fotografija 53

Fotografija 54

Fotografija 55

Idućeg dana u lišće sam im stavila lampice i ugasila svjetlo u SDB-a te su mu prilazili s jednakim interesom. Doživljaj je tada bio veći jer su te lampice mogli i dirati, razgledavati, razvlačiti ih po cijeloj površini gdje se nalazilo i lišće te uočavati različite nijanse i boje lišća pod lampicama (fotografije 56-59).

Fotografija 56

Fotografija 57

Fotografija 58

Fotografija 59

Ranije spomenuvši kako dječak M.D. nije baš „ljubitelj“ boje i „prljavih“ aktivnosti, pokušala sam ga privući i zainteresirati za aktivnost na drugačiji način. Budući da je u prethodnim danima uživao u lišću ponuđenom na bilo koji način, a ni bose noge nisu mu pritom bile problem, htjela sam iskušati kako će mu se svidjeti aktivnost s bojom koja na prvi pogled nije u prvom planu. Htjela sam da fokus i dalje bude na lišću, te sam fotografije lišća prikazala na projektoru usmjerenom na pod. Na podu na kojem su se izmjenjivale fotografije bila je spužva, a ispod nje boja u crvenoj, zelenoj, narančastoj, žutoj i smeđoj nijansi. Zamisao mi je bila kada djeca stanu na spužvu da se ona natopi bojom te ostavi trag na njoj, a boju koja im ostane na nogama prenesu na papir koji je bio pričvršćen za pod u blizini spužve. Aktivnost je prošla odlično i djeca su uživala, što mi je prvenstveno i bio cilj. M.D. je također uživao, iako je opreznije prilazio spužvi kad je shvatio što se događa kada prođe nogama po njoj i kada je vidio da sam boju nanijela i na površinu, no nije ga to previše smetalo jer je bio uživljen u aktivnost na drugi način. Bio je opušten i veseo te je na papiru promatrao tragove koji su ostajali nakon što bi nogama prošli po njemu (fotografije 60-75).

Fotografija 60

Fotografija 61

Fotografija 62

Fotografija 63

Fotografija 64

Fotografija 65

Fotografija 66

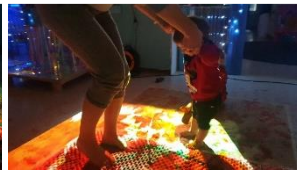
Fotografija 67

Fotografija 68

Fotografija 69

Fotografija 70

Fotografija 71

Fotografija 72

Fotografija 73

Fotografija 74

Fotografija 75

Iduća aktivnost koju sam ponudila djeci bila je s bundevom. Nekoliko bundeva različite veličine, oblika i boja postavila sam na stol da ih djeca mogu razgledavati, a zatim sam ih razrezala na polovice. Dok su bile cijele, M.D. im je odmah prišao, uzimao u ruke, razgledavao sa svih strana, no kada sam ih razrezala na polovice, nije mu se svidjela unutrašnjost koju je dotaknuo prstom te se brzo udaljio od stola (fotografije 76 i 77). Ubrzo nakon njega, stolu je prišla i D.M. koja je bila „hrabrija“ u istraživanju bundeve. Prstima je izvlačila vlaknaste niti, no njoj se nisu svidjele koštice iz unutrašnjosti, a to je pokazala i izrazom lica te je micala ruke kada sam joj ih htjela staviti na dlan (fotografije 78-81). Idućeg dana ponovno sam im ponudila bundevu na stolu, te su tada bili i puno slobodniji. U posudu sam im sada stavila vlaknaste niti i koštice bundeve odvojene od same bundeve te je M.D. ponovno među prvima prišao stolu i uzimao niti i koštice, prebacivao ih na stol i stavljao meni na dlan (fotografije 82 i 83). Kako bih ih potaknula da doživljaj izraze u likovnom obliku ponudila sam im pjenu za brijanje pomiješanu s narančastom bojom koja je na dodir dosta slična nitima bundeve, pomalo sluzava i vlažna. Ova aktivnost jako se svidjela D.M i N.S. koje su isprva dosta oprezno, a zatim s

vremenom sve slobodnije i opuštenije uranjale svoje ruke u pjenu i boju. Uranjajući ruke koje su postajale narančasto-bijele svako malo pogledavale su ih, proučavale, doticale pjenu te ostavljale tragove na stolu u svim smjerovima (fotografije 84-91).

Fotografija 76

Fotografija 77

Fotografija 78

Fotografija 79

Fotografija 80

Fotografija 81

Fotografije 82

Fotografija 83

Fotografija 84

Fotografija 85

Fotografija 86

Fotografija 87

Fotografija 88

Fotografija 89

Fotografija 90

Fotografija 91

Sljedeća likovna aktivnost koju sam ponudila djeci bila je ponovno pomiješana boja s ledom no ovoga puta u obliku zaleđenih loptica. U jutarnjim satima pripremila sam materijale za aktivnost te uz veliku površinu papira, ledene loptice s bojom. Loptice su još uvijek bile jako zaleđene te sam ih ostavila da se malo rastope no djeci je bilo omogućeno da ih bez obzira na to istražuju, razgledavaju i koriste. Prilazila su, kratko se zadržavala, a tek kad su se otopile i ostavljale trag boje na papiru bile su djeci puno zanimljivije. Dječak M.S. sjedio je na podu i loptao se s njima (fotografije 92 i 93) dok je djevojčica D.M. uglavnom koristila svoje bosa noge za sudjelovanje u aktivnosti. Prolazila bi preko papira i boje te se osvrtała kako bi vidjela trag koji je ostavila iza sebe. Gazila je po rastopljenim lopticama te trešnjom ruku pokazivala da su joj loptice hladne pod nogama, zatim je sjela na pod te razmazivala boju po prstima i po

papiru (fotografije 94-96). Kod dječaka M.D.-a primijetila sam kako sada puno sigurnije prilazi aktivnostima, no puno mu je ugodnije istraživati boju bosim nogama nego rukama (fotografija 97). Još uvijek kada ga se potiče da dotakne boju pokazuje izraz gađenja na licu i miče ruke. U ovoj aktivnosti djeca su ponovno imala priliku razvijati više senzornih osjetila odjednom, od vizualnog i taktilnog do proprioceptivnog i vestibularnog sustava.

Fotografija 92

Fotografija 93

Fotografija 94

Fotografija 95

Fotografija 96

Fotografija 97

Na svjetlosnom stolu djeci je svakodnevno bila ponuđena vuna u narančastoj boji koja ih je većinu posebno oduševila odgovarajući im vjerojatno najviše svojom mekoćom i savitljivošću te ugodnim taktilnim osjetom. Razvlačili su ju, uzimali u ruke, stavljali na glavu, prinosili licu, uzimali pojedinačno i provjeravali dužinu vune (fotografije 98-101). Kako bih im omogućila da i likovno izraze doživljaj, ponudila sam im narančastu temperu i tanje kistove kako bi se što bolje uočavale linije koje bi povlačili kistovima. Iako se do sada nisu susretali s kistom u prethodnim aktivnostima na ovaj način željela sam potaknuti i ostalu djecu da se priključe. Djeca su vrlo brzo shvatila na koji način je potrebno koristiti kist kako bi njime nanijeli boju na papir i to im je bilo zanimljivo (fotografije 102 i 103). Na moju veliku radost i oduševljenje dječak M.D. prišao je stolu, pogledao što ostala djeca rade te je umjesto kista, umočio vlastiti prst i nanio boju na papir što mi je bio pokazatelj da se opustio u aktivnostima koje su mu u početku stvarale nelagodu te izgradio povjerenje prema meni, svojoj odgajateljici. Za prikazivanje linija nudila sam im i flomastere i bojice u narančastoj boji kako bi što bolje prikazali njihovu isprepletenost (fotografije 104 i 105). Iako djeca u ovoj dobi ne prenose svoje doživljaje svjesno u likovnim aktivnostima, imaju sposobnost mentalno ih pohranjivati i integrirati s već postojećim znanjima.

Fotografija 98

Fotografija 99

Fotografija 100

Fotografija 101

Fotografija 102

Fotografija 103

Fotografija 104

Fotografija 105

Završetkom još jednog ciklusa, primjećujem kako su djeca puno opuštenija u sudjelovanju u ponuđenim aktivnostima. Djeca koja su isprva s nepovjerenjem samo promatrala pojedine aktivnosti, sada slobodno, veselo i s užitkom sudjeluju u njima. Vjerujem da je tome doprinijelo i to što sam im takve aktivnosti nastojala nuditi redovito i kontinuirano te sam uočavala i pratila njihove reakcije i interes, a oni su imali dovoljno vremena i prostora priviknuti se na njih i istražiti ih.

CRVENA BOJA

Kako je prilikom istraživanja i upoznavanja s narančastom bojom naglasak bio više na linijama, idući ciklus započinem crvenom bojom, a s njome djeci nudim materijale i predmete okruglog oblika kao što su gel kuglice, pomponi, šipak i sl. te se tako na ovaj način susreću i s osnovnim geometrijskim likom- krugom.

S crvenim sitnim pijeskom djeca se susreću po prvi puta te ih zbog svoje teksture, izgleda i atraktivne boje „privlači“ i „poziva“ na igru i istraživanje. Djeca u početku prstima oprezno istražuju pijesak, zatim promatraju tragove koje ostavljaju, promatraju svoje ruke nakon igre, a budući da im je svakodnevno dan na korištenje, tako se i svakim danom sve više opuštaju i slobodniji su i sigurniji (fotografije 106-109). Tako i dječak M.D. nakon voćnog obroka s još vlažnim rukama prilazi pijesku i uranja ruke u njega. Iako je u ranijim aktivnostima pokazivao da mu nije ugodno prljanje ruku, ovog puta to nije slučaj. Nakon što mu se pijesak zalijepi za ruke i potpuno ih prekrije, M.D. ih podiže sa stola, promatra, okreće dlanove i gleda sa svih strana te se osmjehuje i ponovno uranja ruke u pijesak. Kako je pijesak i zrnat, ali jako

sitan pokušava ga uzeti prstima i skinuti s ruku, kada mu to ne uspije, ne uzrujava se već pokazuje svoje ruke i djevojčici N.S. i osmjehuje joj se kao da ju ohrabruje da se i ona opusti i slobodnije upusti u aktivnost jer ga cijelo vrijeme promatra i prstom povremeno dodiruje pijesak. Vidjevši njega, stvarno se opušta i povlači linije po stolu ispunjenog pijeskom (fotografije 110-113). Pijesak je na stolu ponuđen u tankom sloju kako bi djeca mogla uočavati i svojim prstima povlačiti raznolike linije i oblike.

Fotografija 106

Fotografija 107

Fotografija 108

Fotografija 109

Fotografija 110

Fotografija 111

Fotografija 112

Fotografija 113

Iako posve uobičajen i svakodnevan materijal, plastelin je uvijek atraktivan, naročito djeci jasličke dobi jer ga zbog svoje podatnosti i mekoće mogu gnječiti, mijesiti, trgati na komadiće, valjati, slagati uvis i sl. Budući da nije kupljen, već izrađen, s vremenom postane ljepljiv što je također korisno senzorno iskustvo jer se tako može uočiti kojoj djeci to odgovara, a koja imaju potrebu odmah ga maknuti s ruku. Bez obzira na to što su se djeca imala prilike susretati s plastelinom i u ranijim ciklusima i dalje im je zanimljiv svaki put kada im je ponuđen, a ono bitno što sam primijetila je to da je opuštajuće i umirujuće djelovao na djecu kojoj je to bilo najpotrebnije pa tako i na djevojčicu M.Š.(1,11) koja je u ovom periodu bila u procesu adaptacije te na dječaka A.T.-a koji je trenutno u fazi isprobavanja granica i bunta i pokazuje veliku frustraciju i ljutnju na postavljanje istih. Djevojčici M.Š. bilo je dovoljno samo to što ga je mogla dodirivati i držati u rukama te ga povremeno mijesiti prstima, dok je dječak A.T. gnječio plastelin rukama, žustro ga trgao, skupljao ga na hrpu i mijesio rukama, no dok je to radio nije pokazivao ljutnju, već naprotiv, izgledao je kao da ga to jako opušta te je tako imao priliku „negativnu“ energiju usmjeriti u nešto konstruktivno (fotografije 114-117). Kako bih djeci ponudila plastelin na malo drugačiji način, izvaljala sam ga valjkom i dala im senzorne loptice da ih mogu utiskivati u njega, a nakon toga uočavali su različite tragove. To im je bilo

zanimljivo, a posebno djevojčici D.M. koja je tada svojim prstima ostavljala tragove i utiskivala ih u plastelin i pritom kreirala neobične oblike, no bili su im zanimljivi i valjci s kojima su se tada susreli po prvi puta te su i sami pokušavali izvaljati plastelin (fotografije 118-121).

Fotografija 114

Fotografija 115

Fotografija 116

Fotografija 117

Fotografija 118

Fotografija 119

Fotografija 120

Fotografija 121

Slime-mješavina tekućeg ljepila za djecu i aktivatora za „domaćeg“ ljigavca najviše je oduševio djevojčicu M.Š. koja ga je jedina slobodno i znatiželjno istraživala. Uzimala ga je u ruke i razvlačila po prstima, nije joj smetalo što je bio ljepljiv i što su joj ruke bile potpuno prekrivene. Kako je slime inače ljepljive i ljigave teksture te se poput tekućine „razlijeva“, kada bi se tako raširio po stolu, M.Š. ga je mijesila i skupljala na hrpicu te ponovno uzimala u ruke. Na licu joj se vidjelo kako uživa i kako je opuštena. U aktivnosti su sudjelovale i djevojčice N.S. i D.M. no nisu bile toliko oduševljene materijalom. N.S. ga je dodirivala prstima i smetalo bi joj kada bi uočila da joj se zalijepio za prst, a D.M. pokazivala je da želi skinuti s ruke zalijepljenu smjesu (fotografije 122-125). Iako su djeca uglavnom navikla na slične materijale i ne smeta im prljati ruke i uranjati ih u slične smjese ili materijale, slime je vjerojatno za sada još uvijek preljigave i preljepljive teksture za većinu.

Fotografija 122

Fotografija 123

Fotografija 124

Fotografija 125

Kao poticaj za daljnje likovne aktivnosti djeci sam ponudila šipak (nar). Kao što sam i pretpostavila, najzanimljiviji im je u početku bio za čišćenje-odvajanje ploda koštica od kore i degustiranje, dok su ga ostali, kojima je plod bio prekiseo koristili u svrhu istraživanja same teksture. Dječak M.D. pritiskao ga je prstima te promatrao što se događa i to ga je jako veselilo te je s nestrpljenjem iščekivao da mu očistim još koštica, a djevojčica N.S. koristila ga je u svrhu punjenja i pražnjenja posudica (fotografije 126-129). Nakon što su očistili sav šipak, za usporedbu sličnosti i razlika ponudila sam im i gel kuglice u istoj boji. Gel kuglice su im poznate i susretali su se s njima i ranije te ih nisu imali potrebu stavljati u usta, bez obzira na to što su koštice šipka bile jestive. Kada sam M.D.-u ponudila gel kuglice da ih pritišće prstima jednako kao što je to činio sa šipkom, isprobao je jednu i otišao jer mu tekstura gel kuglica vjerojatno ne odgovara što sam primijetila i u ranijim aktivnostima pa sam htjela provjeriti što će učiniti s njima na ovako ponuđen način.

Fotografija 126

Fotografija 127

Fotografija 128

Fotografija 129

Gel kuglice do sada djeci sam nudila u posudi ili na stolu s ogledalima kako bi ih mogli istraživati, manipulirati njima, razvijati i uvježbavati pincetni hvat i finu motoriku prstiju i šake. Kako se gel kuglice i inače napuhnu u dodiru s vodom, djeci sam sada u veću posudu stavila gel kuglice i veću količinu vode. Iskustvo je prvenstveno bilo puno oduševljenja i uživanja posebno kod dječaka M.S.-a koji je cijelo vrijeme bio odlično raspoložen, smijao se i ispuštao zvukove veselja, no ova aktivnost je također imala i bogato senzorno iskustvo za njih, a također su razvijali i pincetni hvat i finu motoriku prstiju i šake te mogli uočiti razliku gel kuglica s vodom i bez nje (fotografije 130-133). Sličnu aktivnost ponovila sam i s pomponima koji su na prvi pogled vrlo slični gel kuglicama, no bez vode su više plišani i nisu “skakutavi” kao kuglice, već se “primaju” za odjeću, kosu i sl. Ono što je zanimljivo kod njih je to što ne potonu u vodi nego plutaju na površini, a kada se uzmu u ruke, ne primjećuje se osjet mokrog i vlažnog, već izgledaju kao suhe. U ovoj aktivnosti su djeca također uživala podjednako kao i u prethodnoj te su se ovoga puta uključila i ostala koja su prije samo promatrala (fotografije 134-141).

Fotografija 130

Fotografija 131

Fotografija 132

Fotografija 133

Fotografija 134

Fotografija 135

Fotografija 136

Fotografija 137

Fotografija 138

Fotografija 139

Fotografija 140

Fotografija 141

Likovne aktivnosti, nastavno na aktivnosti s gel kuglicama i pomponima te šipkom koje su bile poticaj, djeci sam ponudila crvenu boju i kistove na pucketavoj foliji koja također ima teksturu malih kružića koje su djeca većinom istraživala i imala prilike susretati se u ovom ciklusu. Djevojčica D.M. uzela je kist i samoinicijativno radila kružne pokrete po foliji, a kasnije je umakala prste u boju te također radila krugove, dok je dječaku M.S.-u bilo zanimljivije samo umakati ruke u boju i gledati ih obojene te umakati kist i gnječiti ga rukama (fotografije 142-145). Iduću aktivnost pripremila sam tako da sam bijelu plahu pričvrstila na stol s ogledalima, a crvenu boju razrijedila vodom kako bi se što bolje upijala u plahu. Djeci sam na korištenje dala veće okrugle kistove kako bi što bolje mogli prikazati krugove. U ovu aktivnost najviše se uživala djevojčica N.S. koja je bez bilo kakvih mojih uputa uzela kist u ruke, umakala ga u boju i ostavljala kružice po plahu. Zapravo, samo je doticala plahu laganim pokretima i pritom ispuštala zvukove poput: “pok, pok” svaki put kada bi dotaknula plahu. Nije obraćala pozornost što ju snimam te je u aktivnosti provela oko dvadesetak minuta ispunjavajući plahu bojom. Vidjelo se da je vrlo koncentrirana i opuštena te uživljena i zadovoljna. Aktivnosti je prišao i dječak M.D. koji sada puno sigurnije i samouvjerenije sudjeluje u ovakvim aktivnostima te je također uzeo kist i pritiskao ga po plahu, no i po pucketavoj foliji pričvršćenoj za pod oko stola. Kako bi otisnuo kist tako bi oduševljeno i začuđujuće promatrao trag koji je ostao kao da je iznenađen što je to sam napravio. Nekoliko puta je dolazio i odlazio te ponavljao radnju te pokazivao prstom što je napravio (fotografije 146-152).

Fotografija 142

Fotografija 143

Fotografija 144

Fotografija 145

Fotografija 146

Fotografija 147

Fotografija 148

Fotografija 149

Fotografija 150

Fotografija 151

Fotografija 152

Budući da sam djeci u ranijim aktivnostima nudila boju i pjenu za brijanje na stolu za slobodno istraživanje i uranjanje ruku, ovog puta na isti sam način pripremila aktivnost no boju i pjenu prekrila sam prozirnim celofanom te uočavala njihove reakcije. Vidjevši boju na stolu djeca su odmah prišla i započela već poznatu radnju, no ubrzo su primijetila kako je nešto drugačije. Prelazili su rukama po stolu, gledali svoje ruke i nije im bilo jasno zašto se ništa ne događa. Ovom aktivnošću željela sam ih zapravo potaknuti na uočavanje miješanja bijele tempere i pjene za brijanje s crvenom bojom, uočavanje više vrsta nijansi crvene te mogućnost ostavljanja linija po stolu. Djevojčica D.M. je nakon prvotnog stiskanja boje i pjene i “razvlačenja” po stolu govorila da želi još. Tada sam im na površinu celofana dodala pjenu za brijanje koju nisu odmah opazili i bio je to jedan od faktora iznenađenja koji su osjetili kada su ponovno stavili ruke na stol (fotografije 153-156). Na njihovim licima primijetio se izraz oduševljenja i zadovoljstva što mi je dodatni pokazatelj da su djeca već naviknuta na slobodno istraživanje boje te da se osjećaju sigurno u tome i što je još važnije, sada već samostalno i samoinicijativno pokazuju da žele i traže takve aktivnosti.

Fotografija 153

Fotografija 154

Fotografija 155

Fotografija 156

Sve nuđene i pripremane aktivnosti za djecu pomogle su mi da spoznam i uočim njihov interes, dale su mi uvid u daljnje promišljanje i planiranje te sam vrlo zadovoljna što djeca uživaju u tim aktivnostima, vesele im se i pokazuju želju za sudjelovanjem.

CRNA I BIJELO BOJA

Završivši ciklus s crvenom bojom, sobu dnevnog boravka pripremam za istraživanje i upoznavanje s crnom i bijelom bojom, tzv. akromatskim bojama. Iako s istraživanjem svake boje nudim djeci slične materijale, u ovom ciklusu namjeravam im približiti materijale koje mogu istraživati cijelim tijelom.

U početku, kao uvod u upoznavanje s crnom i bijelom bojom djeci pripremam slične aktivnosti s kojima su se imali prilike susretati ranije, poput boje ispod celofana, slanog tijesta ponuđenog kao smjesa za modeliranje, gel kuglicama, flomasterima, pastelama i bojcama u crnoj boji i sl. (fotografije 157- 160).

Fotografija 157

Fotografija 158

Fotografija 159

Fotografija 160

Kao što sam već spomenula ranije, ovog puta stavljam naglasak na istraživanje materijala cijelim tijelom pa im tako u likovnom ateljeu na većoj površini poda postavljam crni najlon, a preko njega brašno. Prvi prilazi dječak M.S. i samoinicijativno svojim prstima povlači linije po površini brašna. Zbog kontrasta crne i bijele boje, linije su lijepo uočljive i izražene te ih M.S. svojim rukama i prstima povlači u svim smjerovima. Vrlo je sretan i zadovoljan što se može primijetiti prema njegovom izrazu lica. Ubrzo mu se pridružuje i djevojčica M.Š. koja sjeda na brašno i slobodno i opušteno, također veselo, uzima brašno u ruke, prinosi ga licu kako bi ga što bolje razgledala, propušta kroz ruke iz visine promatrajući kako se brašno pretvara u finu prašinu, također ostavlja linije na površini najlona te uživa u aktivnosti. Djeca se dugo zadržavaju u aktivnosti i istražuju brašno svojim rukama koje im zbog svog glatkog i mekog svojstva stvara osjećaj ugodne, a i lako ga mogu otresti s ruku što također odgovara i onoj djeci

koja baš ne voli prljati ruke. Brašno ponuđeno na ovakav način godi i dječaku A.T.-u koji često pokazuje znakove ljutnje i frustracije. Na sudjelovanje ga je potrebno puno poticati i ohrabrivati no kada se opusti, primjećuje se koliko mu se zapravo sviđa, uživa i veselo uranja ruke u brašno žustro ih pomičući (fotografije 161- 164).

Fotografija 161

Fotografija 162

Fotografija 163

Fotografija 164

Kao kontrast bijelom brašnu, na sličan način pripremam aktivnost s crnom zemljom za cvijeće stavljajući kao podlogu bijele vreće i mrežaste materijale koji potiču aktivaciju senzornih osjetila. Ovdje potičem djecu da zemlju istraže i bosim nogama kako bi dodatno uključili osjetila i isprobali kakve je teksture. Budući da je zemlja, za razliku od brašna, na dodir vlažna i podatna za modeliranje, djeca je stišću rukama, nogama dosta oprezno hodaju po njoj s jedne strane na drugu, zastaju pa je ponovno istražuju rukama, zatim prekrivaju noge i odmiču se te promatraju kako je ostalo zemlje na njima. Vremenom se opuštaju i postaju sve slobodniji te sada i skakuću po njoj te sjedaju na tlo. Jedni drugima pokazuju koliko su veseli i što sve mogu sa zemljom te kao da jedni druge potiču i ohrabruju na daljnje sudjelovanje (fotografije 165-172). U većini, ovakvoj vrsti ponuđenih aktivnosti djeca vrlo slobodno i znatiželjno pristupaju te su im potrebni minimalni poticaji i ohrabivanja. Kako je dijete po prirodi vrlo znatiželjno, željno novih znanja i urođeni istraživač, da bi zadovoljilo tu potrebu, važno mu je u najranijoj dobi pružiti i omogućiti što više situacija i aktivnosti u kojima će to moći i postići stoga se trudim u svakoj osmišljenoj aktivnosti dati svakom djetetu slobodu da istraži ponuđeni materijal onako i onoliko kako to samo želi i koliko je u datom trenutku spremno sudjelovati.

Fotografija 165

Fotografija 166

Fotografija 167

Fotografija 168

Fotografija 169

Fotografija 170

Fotografija 171

Fotografija 172

Za uočavanje kontrasta akromatskih boja, aktivnost pripremam tako da na pod pričvršćujem bijeli i crni hamer papir jedan pored drugoga te na njih u suprotnim bojama stavljam zaleđene kocke tempere i vode. Led i tempera djeci su zanimljivi jer su na dodir hladni i mokri, a istovremeno ostavljaju trag boje na papiru te tako imaju priliku razvijati senzorna osjetila i upoznavati i istraživati boju. Djeca odmah po dolasku instinktivno i hrabro uzimaju led, no tu se javlja i faktor iznenađenja zbog hladnoće leda, no ne smeta ih, već nastavljaju s aktivnošću. Razmazuju led po papiru, a zatim rukama rade kružne pokrete i proširuju boju po površini. Nakon toga promatraju svoje ruke pune boje te odlaze na drugi kraj papira gdje se nalazi kontrastna boja i ponavljaju radnju (fotografije 173-176).

Fotografija 173

Fotografija 174

Fotografija 175

Fotografija 176

Svakog puta kada djeci ponudim pjenu za brijanje pokazuju veliki interes, s veseljem prilaze stolu i odmah uranjaju ruke u nju. Dječak M.D. promatra što ostala djeca rade, obilazi stol i dolazi s različitih strana, a zatim se pridružuje ostaloj djeci donoseći senzornu lopticu koja mu pomaže da se uključi u aktivnost ne dotičući izravno pjenu prstima. Promatra pjenu na loptici te ju oprezno dodiruje prstom, razmazuje među njima, a zatim ostavlja lopticu i polako dodiruje pjenu na kraju stola, isprva polako i oprezno, a zatim sve slobodnije i veselije. Uočava da mu je zapravo vrlo ugodan osjet pod prstima i da uživa. Redovito nuđenje ovog materijala daje mi uvid kako djeca rado sudjeluju u ovakvoj vrsti aktivnosti, a kako bih održala interes, a ujedno i poticala razvoj senzornih osjetila, u daljnjim aktivnostima pjenu kombiniram s gel kuglicama i umjetnim snijegom- sitnim izrezanim stiropornim i plastičnim konfetima. Gel kuglice i pjena daju vrlo ugodan i meki osjet te se djeca zadržavaju dosta dugo istražujući ih i manipulirajući njima. Stišću ih, prolaze rukama kroz njih, uvježbavajući i razvijajući finu motoriku prstiju te pincetni hvat pokušavajući uzeti pojedinu kuglicu prstima i sl. Kombinacija umjetnog snijega i pjene ne odgovara svoj djeci jer su konfeti sami po sebi na dodir grubi i pikavi, a to još više dolazi do izražaja kada ih se spoji s pjenom jer se tada i lijepe po rukama i stvaraju smjesu. To izrazito smeta dječaku M.S-u koji, nakon što uroni ruke u pjenu radi grimase i proizvodi zvukove nezadovoljstva i neugode te pokazuje da ju želi skinuti s ruku. Ubrzo nakon toga napušta aktivnost i odlazi ih oprati (fotografije 177-180).

Fotografija 177

Fotografija 178

Fotografija 179

Fotografija 180

Kako bih djeci još jednom približila uočavanje kontrasta crne i bijele boje, likovne aktivnosti pripremam tako da oko stolića okrenutog naopako omotavam prijanjajuću foliju, u središte stavljam lampicu i vatirano punjenje te im nudim crnu temperu. Omotavši foliju oko stolića dobivam četiri okomite slobodne plohe za slikanje na kojima se može uočiti individualni prikaz svakog djeteta, način na koji nanose boju, pokrete kistom po foliji, slobodu ili oprez nanošenja boje kod pojedinog djeteta te dozu opuštenosti ili ustručavanja. Na sličan način nudim im i slikanje bijelom temperom na crnom hamer papiru. Djeca su uglavnom vrlo uživljena u aktivnost, dugo se zadržavaju u njoj i koncentrirano nanose boju na podlogu (fotografije 181-184).

Fotografija 181

Fotografija 182

Fotografija 183

Fotografija 184

Na svjetlosnom stolu u dijelu centra svjetla i sjene djeci nudim mak. Zbog svoje strukture i sitnog sastava vrlo je podatan za ostavljanje tragova, povlačenje linija, dodirivanje prstima i uvježbavanje i razvijanje grafomotorike. Djeca istodobno imaju priliku uočavati kontrast crnog maka i svjetlosti koja dolazi do izražaja na svjetlosnom stolu kada rukom prođu kroz njega. Također im nudim i *moonsand*-glatko brašno i dječje ulje koji je tako pomiješan vrlo sličan kinetičkom pijesku, može ga se modelirati, stiskom ruku ostaje oblik, a uz to pruža i senzorno iskustvo opipa koji je vrlo gladak, ugodan i mek, te se osjeti i vrlo ugodan i opuštajući miris dječjeg ulja. Za razliku od maka kojeg djeca koriste za „crtanje“ i „pisanje“, *moonsand* istražuju svaki na svoj način, stišću ga, prekrivaju ruke njima te ga miču s njih, propuštaju iz visine prstima te gnječe i promatraju trag na svojim rukama (fotografije 185-192).

Fotografija 185

Fotografija 186

Fotografija 187

Fotografija 188

Fotografija 189

Fotografija 190

Fotografija 191

Fotografija 192

Sve nuđene aktivnosti djeca bez problema prihvaćaju, vesele im se i s radošću sudjeluju u njima. Pojedina djeca svakom tom aktivnošću „probijaju“ svoje granice sigurne zone te ih želja za otkrivanjem mogućnosti korištenja pojedinog materijala „poziva“ na igru. Kada upoznaju i otkriju materijal koji im godi, s veseljem mu pristupaju svakog sljedećeg puta nadograđujući svoja prethodno stečena znanja.

ZELENA BOJA

Nakon crne i bijele, prelazimo na zelenu boju. U ovom ciklusu djeci često nudim likovne aktivnosti u kojima imaju mogućnost susretati se s likovnim materijalima poput kistova različitih debljina i oblika te različitih podloga za nanošenje boje. Isto tako po prvi puta se susreću i s kolažem koji im je ponuđen u obliku manjih komadića koje mogu slagati u kompoziciju.

Za istraživanje boje djeci nudim različite likovne aktivnosti poput celofana pričvršćenog na stol s ogledalima i zelene tempere u različitim nijansama. Zbog svoje transparentnosti, celofan je djeci zanimljiv, pogotovo na stolu s ogledalima jer istovremeno mogu vidjeti svoj odraz u ogledalu, a također taj odraz „nestaje“ nanošenjem boje na površinu. Djeca kistovima miješaju nijanse, uočavaju njihovu različitost, a djevojčica M.Š. svjesno popunjava plohe bojom. Pokazuje prstom mjesto bez boje pa ju zatim oboji i tako nekoliko puta dok djevojčica D.M. bez obzira na redovito nuđenje ovakvih vrsta aktivnosti još uvijek pokazuje potrebu nanošenja boje na vlastite ruke, a zatim na podlogu. Vidi se da stvarno uživa u tome, godi joj i pregledava tako obojene ruke te je istinski uživljena u ono što radi (fotografije 193-196). Iduću aktivnost za istraživanje boje nudim na smeđem pak papiru uz zelenu temperu, pjenu i stiroporne kuglice. Na papir, za razliku od najlona u prethodnim aktivnostima, boja se bolje

upija te je i to jedan od razloga zašto aktivnost nudim na ovaj način. Djeca razmazuju pjenu po papiru, dodavanjem boje žurno rukama pokušavaju razmazati i boju, a dodavanjem stiropornih kuglica prvo oprezno opipavaju materijal, a zatim slobodno uranjaju ruke u njega. Ne smeta im što im se lijepi za ruke, naprotiv, to im je vrlo zabavno i promatraju ih na svojim rukama smiješeći se (fotografije 197-200). Daljnje likovne aktivnosti pripremljene su u kombinaciji s pucketavom folijom i nijansama zelene tempere te srebrnom i bijelom podlogom. Po pucketavoj foliji djeca isprva razmazuju boju rukama kako bi osjetili teksturu napuhnutih mjehurića i razvijali svoje senzorne sustave, a zatim im nudim kistove i spužvice za povlačenje linija i oblika po površini ispunjenoj bojom. Bijelu i srebrnu podlogu nudim za uočavanje različitih struktura i izgleda nanесene boje na iste te razlike pri njanjanja boje (fotografije 201-208).

Fotografija 193

Fotografija 194

Fotografija 195

Fotografija 196

Fotografija 197

Fotografija 198

Fotografija 199

Fotografija 200

Fotografija 201

Fotografija 202

Fotografija 203

Fotografija 204

Fotografija 205

Fotografija 206

Fotografija 207

Fotografija 208

U ovom ciklusu, kao što sam već spomenula, djeca se susreću s kolažom i kompozicijom. Za aktivnost pripremam samoljepljivu prozirnu foliju pričvršćenu za stol s ogledalima i komadiće zelenog kolaža u nijansama izrezanog na geometrijske likove. Djeca sa zanimanjem uzimaju kolaž i stavljaju ga na ljepljivu foliju te otkrivaju faktor iznenađenja kada

uoče da se kolaž zalijepio. Upravo zbog njegove transparentnosti to isto pokušavaju i na ostalim dijelovima stola gdje nema folije i gdje se papirići ne lijepe te se čude zašto se na jednoj strani papirići lijepe, a na drugoj ne. Isprobavaju zatim plohu stola svojim rukama i prstima te kada ustanove gdje je ljepljivo stavljaju papiriće. Nakon što ih zalijepu, pokušavaju ih podići, tj. odlijepiti s folije, no nakon što ne uspiju, uzimaju drugi papirić i lijepe ga pokraj (fotografije 209-212).

Fotografija 209

Fotografija 210

Fotografija 211

Fotografija 212

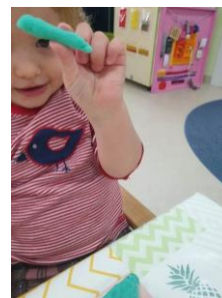
Redovitim nuđenjem plastelina uočavam kako ga djeca sve slobodnije, maštovitije i kreativnije koriste. Upotrebljavaju prethodno usvojena znanja i vještine te sada bez mog prethodnog pokazivanja što se sve može s njim, sami pokazuju što sve mogu i znaju. Pa tako sada sami znaju izvaljati plastelin u duguljasti oblik, oblikovati komad plastelina u kuglicu te ih tako slažu uvis i sl. Kako bih održala interes nudim im i različite „alate“ poput nožića, vilica, valjaka pomoću kojih još raznolikije mogu oblikovati svoje tvorevine. S njima ga režu, ostavljaju tragove, utiskuju i izrađuju rupice, a kod djevojčice M.Š. prepoznaje se i zavidna razina simboličke igre za tu kronološku dob gdje vilice i nožiće utiskuje okomito u plastelin te govori da je to torta sa svjećicama i da slavi rođendan. Plastelin uvelike pomaže i kod opuštanja pri adaptaciji kod djevojčice L.L.(2,3) koja prestaje plakati i sjeda za stol čim joj ga se ponudi te se dugo zadržava u igri njime (fotografije 213-219).

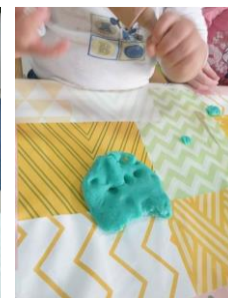
Fotografija 213

Fotografija 214

Fotografija 215

Fotografija 216

Fotografija 217

Fotografija 218

Fotografija 219

Za uočavanje različitosti i sličnosti struktura naizgled istih materijala, a ujedno za aktiviranje senzornih osjetila, nakon vune izrezane na različite veličine i ponuđene na svjetlosnom stolu za slobodno svakodnevno istraživanje nudim djeci skuhanu obojenu špagete. Zbog izrazite ljepljivosti, rastezljivosti i ljigavosti odgovaraju jako malom broju djece, a među njima je i djevojčica M.Š. koja stolu prilazi vrlo hrabro, slobodno, veselo i opušteno te na isti način istražuje špagete s osmijehom na licu. Uranja ruke u njih, uzima pojedinačno i rasteže među prstima, podiže ih sa stola i promatra kako joj vise i klize niz ruke. Za razliku od nje, dječak M.D. pokazuje veliku gadljivost prema njima što se prepoznaje na njegovom izrazu lica. Stolu prilazi veselo misleći da se na njemu nalazi vuna koju inače jako voli i dugo ju istražuje i igra se njome, no kada uroni ruke u špagete uozbiljuje se i pokazuje mi da želi da mu ih skinem s ruku te ubrzo napušta aktivnost (fotografije 220-223).

Fotografija 220

Fotografija 221

Fotografija 222

Fotografija 223

U prethodnim ciklusima nudila sam djeci slime koji je većini bio preljigave i ljepljive teksture pa se nisu baš u velikom broju uključivali u aktivnost. No kako bih im ipak omogućila susretanje sa sličnom teksturom te da uz njega aktiviraju svoja osjetila, nudim im chia sjemenke pomiješane s bojom i vodom koje se tako povežu s vodom, napuhnu i tvore smjesu nalik na slime. Kod dječaka M.S.-a slime izaziva veliku neugodu i odmah ima potrebu obrisati ruke, no bez obzira na to što više ne želi sudjelovati u aktivnosti, promatra što ostale djevojčice rade. M.Š. i D.M. uzimaju svaka veće količine smjese te slobodno uranjaju ruke u nju, prekrivaju dlanove te ih vade ispod površine smijući se i veseleći, utiskuju prste u nju praveći rupice, gnječe i stišću smjesu te promatraju njenu rastezljivost (fotografije 224-227).

Fotografija 224

Fotografija 225

Fotografija 226

Fotografija 227

U ovome ciklusu djeca su najviše imala priliku aktivirati svoja senzorna osjetila jer su im se nudili materijali i predmeti koje su doticali svojim rukama, a svojstva tih materijala često su bila mokra, hladna, ljjigava, rastezljiva, ljepljiva, te ujedno i neobična i nesvakidašnja pa su ih djeca bez obzira na nabrojena svojstva i pojedine kojima ta svojstva nisu najugodnija, imala želju istražiti i upoznati.

PLAVA BOJA

Plavu boju započinjemo likovnim aktivnostima poput tempere pomiješane s ledom, korištenjem raznovrsnih „alata“ i likovnog pribora za nanošenje boje na podlogu, kombiniranjem poznatih i nepoznatih materijala na nov način te poticanje i ohrabivanje na uključivanje u aktivnost djece koja su na adaptaciji ili im pojedini materijal na početku ne izgleda primamljivo za istraživanje.

U likovnom centru na podu djeci postavljam plahu i led pomiješan s temperom u obliku ruku. Led sadržava razne nijanse plave boje, a djecu na aktivnost pripremam tako da ih potičem da skinu papuče i čarape te da iskuse aktivnost i bosim nogama. Djevojčice M.Š i L.L. sudjeluju bosa u aktivnosti, a dječak M.D. pokazuje da mu je to trenutno previše i ne želi skinuti papuče, no želi sudjelovati u aktivnosti. Djeca ulaze u prostor likovnog centra i s velikim oduševljenjem promatraju što se nalazi na podu. Oprezno hodaju po plahi natopljenoj otopljenim ledom, dodiruju ga prvo prstima ruku, a zatim stavljaju noge na njega, uočavaju boju koja ostaje na njima nakon dodirivanja leda te ga razmazuju zajedno s bojom po podlozi i po svojim rukama i nogama. Djevojčice veselo nanose boju po podlozi te se u jednom trenutku primaju za ruke i zajedno skakuću po njoj, dok dječak M.D. donosi sitni pijesak koji se nalazi u blizini i posipava ga po plahu i boji (fotografije 228-231).

Fotografija 228

Fotografija 229

Fotografija 230

Fotografija 231

Iduća aktivnost, tzv. action painting kod djece budi veliki interes i u nju se odmah uključuje i djevojčica I.K.(1,10) koja je još uvijek u procesu adaptacije i dosad nije pokazivala zanimanje za takvu vrstu aktivnosti. Djeci su na korištenje ponuđene nijanse plave boje, različite četke, spužve i kistovi kako bi njima mogli nanositi boju na papir. Odmah odabiru predmet koji im se čini najzanimljiviji te ga uranjaju u boju i nanose na papir. Promatraju otisak koji je nastao te istovremeno i predmet kojim su ga otisnuli. Sa zanimanjem isprobavaju i koriste različite spužve i četkice za isprobavanje otisaka te se u aktivnosti zadržavaju dosta dugo. Djevojčica D.M. svoje bosa noge također uranja u boju te njima radi otiske dok pojedina djeca nanose boju svojim rukama (fotografije 232-235).

Fotografija 232

Fotografija 233

Fotografija 234

Fotografija 235

Kako u svakoj boji djeci nudim gel kuglice tako im i u ovom ciklusu nakon manipuliranja i igre njima dodajem sitni pijesak u njih. Dodavanjem pijeska u gel kuglice, ublažava se njihovo „skakutavo“ svojstvo, a pijesak postaje vlažan i zrnatiji. Djeca ih uzimaju u ruke, manipuliraju njima, pokušavaju pojedinačno uhvatiti te im nudim i plastične čaše kako bi ih mogli puniti, prazniti, presipavati i sl. Djevojčice N.S. i D.M. jedna drugoj pune čaše presipavajući pijesak i kuglice iz jedne čaše u drugu, dok dječak V.S.V.(1,3) pokušava uhvatiti kuglicu pojedinačno uvježbavajući i razvijajući pritom pincetni hvat i finu motoriku prstiju (fotografije 236-239).

Fotografija 236

Fotografija 237

Fotografija 238

Fotografija 239

Spomenuvši plastelin i u prijašnjem ciklusu, ovdje ga također nudim u kombinaciji s različitim predmetima koji ostavljaju neobičan i zanimljiv otisak, djeca ih opipavaju prstima, valjaju valjkom kako bi dobili veću površinu plastelina za utiskivanje, a djevojčica I.K. koristi predmete kako bi sudjelovala u aktivnosti, no bez izravnog dodirivanja plastelina koji joj još uvijek nije ugodan (fotografije 240-243).

Fotografija 240

Fotografija 241

Fotografija 242

Fotografija 243

U svim ponuđenim aktivnostima djeca rado sudjeluju i vesele im se, no najviše se zapravo raduju likovnim aktivnostima u kojima mogu pokazati svoju slobodu izražavanja, opuštenost i kreativnost što mi je posebno drago jer to znači da im takve aktivnosti nisu strane, da su upoznati s njima i da su im redovito nuđene.

LJUBIČASTA BOJA

Nakon plave boje, dolazimo i do zadnje boje koju ću u ovom istraživanju nuditi, a to je ljubičasta boja. Ovdje djeci nudim materijale s kojima su se već više puta susretali, koji su im dobro poznati i s kojima se vole igrati na malo drugačiji i nov način, u kombinaciji s drugim materijalima te im dajem mogućnost da ih sami istraže i „spoje“ kako žele.

U likovnom centru djeci pripremam razne nijanse ljubičaste boje i kistove i spužvice različitih debljina te hamer papire pričvršćene na pod i stol s ogledalima. U aktivnosti sudjeluju sva prisutna djeca te na svoj način istražuju boju i nanose ju na papir. Ona iskusnija i vještija nanose boju vrlo slobodno, opušteno i sigurno, a djeca koja su se tek počela opuštati prilikom boravka u skupini uzimaju kist, dodiruju boju prstima, promatraju trag koji je ostao na njima te

izrazom lica pokazuju sviđa li im se ili ne. Djevojčica S.F.(1,5) sada po prvi puta sudjeluje u aktivnosti, prije je bila samo promatrač i vrlo kratko bi se zadržavala u njoj. Sada slobodno uzima kist, nanosi ga na papir, umače ga ponovno u boju i primjećuje se kako joj zapravo vrlo godi ovakva vrsta aktivnosti (fotografije 244-247).

Za bogaćenje i aktiviranje senzornih sustava i osjetila djeci nudim različite materijale kako bi mogli uočavati njihove sličnosti i razlike u boji, svojstvu, opipu, osjetu pod prstima. Ovog puta nudim im već dobro im poznate gel kuglice i materijal slime. Kako svojstvom dosta podsjeća na plastelin, djeca ga razvlače, valjaju rukama, trgaju na komadiće i utiskuju prstima, no on je i podatniji te se toplinom ruku više razvlači i oblikuje u jednoličnu smjesu. Gel kuglice djeca pokušavaju utisnuti u slime, no tu se događa i zanimljiva pojava, a to je da se gel kuglice ne stapaju sa slime-om. Djeci nije jasno što se događa i bez obzira na to što se ne stapaju, trude se spojiti ih, stavljaju kuglice u sredinu smjese slime-a pa ga pokrivaju njime, valjaju ga rukama i dodaju kuglice, no one im se pomiču i bježe zbog svog „skakutavog“ i skliskog svojstva. Djecu to ne frustrira već pronalaze načine kako bi spojili ta dva materijala (fotografije 248-250).

Budući da su djeca već jako dobro upoznata s plastelinom, njegovom podatnošću, mekoćom, mogućnošću modeliranja i sl., uz njega, im nudim i različite predmete koje mogu kombinirati u manipuliranju te im ovoga puta nudim obojenu tjesteninu, a kasnije i *purpuri*-osušene dekorativne listiće u ljubičastoj boji s aromom lavande koje većinom utiskuju plošno, a neki od njih stavljaju ih i okomito te uviđaju kako se tjestenina i purpuri „lijepe“ za plastelin

i stoje uspravno bez padanja čime se susreću i s pojavom statike i trodimenzionalnim prikazom. Djevojčica D.M. uočava tu pojavu te odlazi korak više i na tjesteninu postavljenu okomito stavlja i još jedan sloj plastelina. Djecu potičem da uočavaju otisak koji je nastao utiskivanjem tjestenine i purpuri-ja u plastelin te primjećujem kako neka djeca jako uživaju u ovakvoj vrsti aktivnosti i dugo se zadržavaju u njoj. Jedna od njih je i djevojčica M.Š. koja često među zadnjima ostaje za stolom i igra se plastelinom. Za razliku od slime-a i gel kuglica gdje se kuglice nisu mogle spojiti sa slime-om, sada u kombinaciji s plastelinom to je moguće te ih djeca ponovno koriste za utiskivanje i „ukrašavanje“, a pokušavaju ih i umijesiti s plastelinom (fotografije 251-257).

Fotografija 251

Fotografija 252

Fotografija 253

Fotografija 254

Fotografija 255

Fotografija 256

Fotografija 257

Nakon posljednjeg ciklusa uočavam kako su djeca vrlo slobodna u svim ponuđenim aktivnostima, s veseljem, znatiželjom, radošću i opuštenošću prilaze i istražuju svaki materijal. Kroz čitavu pedagošku godinu redovito su im nuđeni brojni materijali i aktivnosti za poticanje i aktiviranje senzornih sustava i osjetila te se primjećuje da je određenoj djeci jako godio i odgovarao ovakav pristup i način rada.

ZAKLJUČAK

Senzorna integracija, tj. poticanje na aktiviranje i razvijanje njezinih senzornih sustava vrlo je važna u djetetovom životu. Ako ih ne zadovolji u najranijoj dobi, kasnije pruža otpor u susretanju s materijalima koji su „ljigaviji“, neobični ili se dijete s njima nije imalo prilike često susretati.

Isto tako, ako djeci kontinuirano i redovito nudimo materijale koji potiču razvoj senzornih osjetila već u najranijoj dobi, imamo priliku na vrijeme uočiti kojoj djeci to predstavlja veći problem ili potencijalnu poteškoću koju kroz odgovarajuću terapiju sa stručnim i educiranim osobama mogu spriječiti tj. raditi na njoj kako bi olakšali djetetu i omogućili im daljnje normalno funkcioniranje u okolini koja ga okružuje.

Uloga odgajatelja i važnost prostorno-materijalnog konteksta također ima bitnu ulogu. Kako bi dijete razvijalo svoju likovnost, tj. bilo motivirano i istraživački raspoloženo, potrebno je da odgajatelj, ali i prostor u kojem boravi veći dio svoga dana djetetu ulijeva sigurnost, da ga potiče, ohrabruje i osnažuje te da dijete s veseljem prilazi odgajatelju i ulazi u sobu dnevnog boravka. Kada se dijete osjeća sigurno, zaštićeno i kada su zadovoljene sve njegove potrebe, tada se događa sva čarolija istraživanja, otkrivanja zabavnih i zanimljivih stvari i njegova cjelovitog razvoja.

Kao zaključak navela bih kako sam vrlo zadovoljna postignućima, napretkom i razvojem djece. Kontinuiranim praćenjem svakog pojedinog djeteta imala sam priliku ojačavati i razvijati njihove jake strane te ih ohrabrivati i poticati na istraživanje i razvijanje „slabijih“ strana, tj. područja u kojima se nisu osjećali najsigurnije. Vremenom i strpljenjem te upornošću, djeca su svladavala svoje „strahove“ od nepoznatih i na početku neugodnih im materijala te kasnije s radošću pristupala istima.

Budući da sam nakon dugotrajnih godina, kao odgajateljica imala priliku okušati se u radu s djecom jasličke dobi mogu reći da sam istinski uživala u radu s njima. I one „najprljavije“ aktivnosti nije mi bio problem pripremati jer je reakcija djece nakon njih bila neprocjenjiva i iskrena što mi je bila najveća nagrada.

LITERATURA

Ayers, A. J. (2002). *Dijete i senzorna integracija*. Naklada Slap

Balić, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 16-17(62-63), 2-8. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/124737>

Balić, A. (2017). *Razvoj likovnosti u ranoj i predškolskoj dobi: Performans- Action painting- Mekana skulptura- Grafika*.

Preuzeto s <http://ed2.ufzg.hr/press/index.php/UFZG/catalog/book/82#downloadTab>

Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Zagreb: Školska knjiga

Biel, L., Peske, N. (2005). *Senzorna integracija iz dana u dan. Obiteljski priručnik za pomoć djeci s teškoćama senzorne integracije*. Ostvarenje

Ceppi, G., Zini, M. (2008). *Children, Spaces, Relations. Metaproject for an Environment for young Children. Municipality of Reggio Emilia in collaboration with the Italian Ministry of Education*

Černeka, V., Šuran, N., Skoko. I. (2013). Likovnost i kreativnost kroz nove medije. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, Vol. 19 No. 73. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/146372>

Došen Dobud, A. (2016). *Dijete – istraživač i stvaralac – Igra, istraživanje i stvaranje djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alinea

Došen Dobud, A. (2018). *Djeca otkrivaju tajne svijeta. Priručnik za odgojitelje u dječjim vrtićima*. Zagreb: Alinea

Došen Dobud, A. (2005). *Malo dijete-veliki istraživač*. Zagreb: Alinea

Gandini, L., Hill, L., Cadwell, L., Schwall, C. (2005). *In the Spirit of the Studio*. Learning from the Atelier of Reggio Emilia. New York and London: Teachers College Columbia University

Krkač - Vadlja, L., Petković, M. (2015) Senzorna integracija, *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, Vol. 20 No. 77/78. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169924>

Martinović, N. (2015). Istraživačke aktivnosti djece rane i predškolske dobi. *Dijete, vrtić, obitelj*, 20 (77/78), 32-33. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169965>

Miljak, A. (2009). *Življenje djece u vrtiću*. Zagreb: SM naklada.

Narodne novine (2015). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, br. 5

Nenadić, S. (2002). *Odgoj u jaslicama*. Imotski. Naklada Potjeh.

Novaković, S. (2015). Uloga odgojitelja u likovnim aktivnostima djece rane i predškolske dobi. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*. 17(Sp.Ed.1), 153-163. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/137685>

Slunjski, E. (2008). *Dječji vrtić zajednica koja uči*. Mjesto dijaloga, suradnje i zajedničkog učenja. Zagreb: Spektar Media

Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. *Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Tehnička knjiga

Stock Kranowitz, C. (2018). *Igre za senzornu integraciju*. Aktivnosti za djecu s poteškoćama u osjetilnoj obradi. Ostvarenje d.o.o.

Zglavnik, M. (2005). Osjetilno učenje - senzorna integracija. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 11(41), 2-5. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/178005>

IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)